

LBRIS

We know
books

GHEORGHE NICOLAESCU

**DIALOG SI
DIDASCALIE
ÎN OPERA LUI
CARAGIALE**

EDITURA
CREATOR
BRAȘOV, 2025

CUPRINS

PREFAȚĂ: AVERTIZORUL DE IMBECILITATE <i>de Tudor Păcuraru</i>	9
REMEMBER ZOE DUMITRESCU BUȘULENGA	15
I. DIALOG ȘI DIDASCALIE ÎN DRAMATURGIA LUI ION LUCA CARAGIALE	21
A. AXA „AUTOR – ACTOR – SPECTATOR” ȘI NECESITATEA COMPROMISULUI ÎNTRE LIMBAJUL SCRIS ȘI CEL VORBIT ÎN ELABORAREA UNUI AUTENTIC STIL DE TEATRU	24
B. ELEMENTE PARAVERBALE ÎN LIMBAJUL DRAMATIC AL LUI CARAGIALE	32
C. ELEMENTE VERBALE	81
II. DIDASCALIA ÎN MOMENTE ȘI SCHIȚE	101
III. ISTORIA LA CARAGIALE	131
IV. MESAJUL ASCUNS AL COMEDIEI „D’ALE CARNAVALULUI”	145
V. CARAGIALE CONTEMPORANUL NOSTRU SAU NOI CONTEMPORANII LUI CARAGIALE?	169
BIBLIOGRAFIE	179

PREFAȚĂ

AVERTIZORUL DE IMBECILITATE

De la antici citire, se știe că arta comediei se folosește de trei unelte: caracterele, intriga și scenografia. Ei bine, Caragiale demonstrează că te poți lipsi de toate trei! Din opera sa lipsesc personajele-șablon, atât de agreate de confrăți: „*Nu întâlnim aci pe mizantrop, pe avar, pe ipocrit, adică marile probleme devianță morală: caracterele lui Caragiale sunt minimale.*” Și intriga e minimală: Conu Leonida e trezit în miez de noapte de niște împușcături. Iar punerea în scenă e visul regizorului cu fonduri puține: o intrare de casă boierească, o birjă și gata scenografia pentru „Căldură Mare!”.

De fapt, Caragiale suplinește toate aceste elemente – caractere, intrigă și scenografie – prin limbaj. E foarte răspândită comedia de situație, și într-adevăr are mare succes de public – filmele lui Luis de Funès sunt un exemplu concludent. Mult mai rară, mult mai dificilă este comedia de limbaj, specialitatea lui I. L. Caragiale: personajul se definește prin limbajul său, evoluează în situații schițate prin vorbele sale și în contextul creat de poziționarea sa verbală.

Ca urmare, limbajul este principalul personaj al operei caragialești. „*Vorbitul este viața acestor personaje.*” Demersul gl. prof. Gheorghe Nicolaescu urmărește exact acest aspect: modul în care limbajul personajului caragialesc reușește să se articuleze pe o structură non-lingvistică minimală, pentru a crea personaje, intrigi și contexte comice nu numai credibile, ci de-a dreptul memorabile.

Este o artă subtilă, dar din fericire avem o Piatră de la Rosette care ne permite descifrarea intențiilor cu care Caragiale pornește la drum: didascalii, indicațiile pe care le-a lăsat privind punerea în scenă a pieselor sale. Sunt didascalii minimaliste: acele puține elemente pe care Caragiale nu reușește să le genereze prin verbiajul personajelor sale. Asupra acestora se concentrează demersul hermeneutic al profesorului Nicolaescu. Pas cu pas, exegetul reușește să descifreze strategiile complexe prin care Caragiale se dezbară de trivialitatea detaliilor lumii concrete: chiar nu contează ce rochie poartă Zoe sau care e culoarea jileticii lui Brânzovenescu. Contează în schimb spuselor lor, care prin magia cuvintelor creează o lume. Scena lui Caragiale este, de fapt, rostirea personajelor sale. Și cel mai adesea aceasta-i este de ajuns!

Cu multă răbdare și finețe, demersul analitic al prof. Nicolaescu pune în evidență nuanțele subtile ale constructului verbal caragialesc: cu un secol înainte de Umberto Eco și Gabriel García Márquez, Caragiale își construiește opera dramatică pe colajul intertextual. Un fel de Rapsodie Română transpusă pe scenă: existența verbală, fizionomia personajelor sale e creată prin juxtapunerea unor expresii, bâlbe, agramatisme și poncife culese de Caragiale din realitatea lumii mahalalelor, a saloanelor și a

cluburilor politice ale epocii sale. Fiindcă fiecare strat social are propriile bâlbe și agramatismе: într-un fel își maschează prostia și cupiditatea Protipendada, într-alt fel maschează o prostie și cupiditate echivalente târgovețul de rând. Astfel caracterele sunt creionate prin verbalizare, proces complex descris cu mare finețe analitică de exeget.

Rămâne însă un numitor comun: prostia. Aceasta este, de fapt, intriga comediei caragialești, care rezultă endogen, ca o contradicție dintre situația resimțită de personaj și soluțiile – de o inadecvare ridicolă! – pe care le preconizează. „*Caragiale își manevrează cu economie personajele și compensează sărăcia de mișcare, punându-le să vorbească.*” Fiindcă, deși se află cu toții ”în aceeași oală”, proștii care populează comediiile lui Caragiale verbalizează strategii divergente, cu un singur factor comun: toate, absolut toate sunt integral inadecvate, vădind „*opozitia permanentă dintre situația în care se mișcă și trăiesc personajele și esența discursului acestora*”. O căruță cu paiate, fiecare privind spre alt orizont iluzoriu. Analiza profesorului Nicolaescu pune în evidență tocmai acest mecanism subtil, de generare a dinamicii situațiilor, a intrigii din înseși contradicțiile interne ale discursului personajelor.

Folosind chiar cuvintele caracterelor sale pentru a creiona personaje și a genera intrigă, scriitura caragialescă se poate dez-băra de detaliile contextului scenic. Ce contează câte ferestre are dormitorul lui Conu Leonida? Ce contează câte uși are salonul lui Trahanache? Eliberându-se de toate aceste constrângeri, printr-un fenomen subtil, urmărit cu acribie de exeget, Caragiale reușește să „pună în scenă” texte non-dramatice: Momentele și Schițele sale sunt un exemplu strălucit de

scriitură ce nu este explicit destinată scenei, dar care, ecranizată, s-a bucurat și se bucură de mare succes. Iar marele merit al demersului analitic al prof. Nicolaescu este că reușește, prin acest unghi de abordare, să integreze într-o viziune unitară întreaga operă caragialescă, atât cea dramatică, cât și cea nuvelistică.

Urmărind această analiză, înțelegem de ce opera lui Caragiale este, de fapt, intraductibilă: esența sa este limba română. Dar atunci de ce, deși a trecut mai bine de un secol și limba a evoluat, suntem în continuare sub vraja scriiturii caragialești? Profesorul Nicolaescu dă un răspuns incitant acestei enigme: fiindcă substratul societății românești a rămas neschimbat. Iar acest substrat este prostocrația. *„Caragiale ne face să râdem, amar ce-i drept pentru unii dintre noi, atunci când obiectul de atunci al râsului îl întâlnim și astăzi, viu și nevătămat în toată societatea românească.”* Analistul este însă, ca și mine, militar – iar pentru mulți dintre noi, politica este un subiect care ne stârnește oarece rețineră. De aceea, prof. Nicolaescu se mulțumește, spre marea mea părere de rău, cu o concluzie laconică: *„Vom observa că lucrurile sunt aceleași ca atunci. Nicio diferență: tot 30 de ani au trecut, în loc de Crimeea punem Revoluția din '89 și gata. Ce rămâne, știm cu toții.”*

Dar ce rămâne? Un domeniu fabulos, de explorat. De câțiva ani încoace, se face mare caz de „avertizorii de integritate”, care denunță corupția și hoția. Caragiale, pentru noi românii, este un „avertizor de imbecilitate” – și de aceea a fost nevoit să-și sfârșească viața în exil. Operele sale ne reamintesc cât de solidari sunt proștii și cât de dezbinați suntem noi, ceilalți. Să ne mai mirăm că alde Farfuridi și Brânzovenescu par abonați la fotoliile ministeriale?

Sunt convins că, deși subiectul este unul politic, există și căi non-politice de abordare. Pornind spre exemplu de la teoria maioresciană a „formelor fără fond” – ce descrie cu o precizie... caragialescă ifosele falselor elite care, acum un veac ca și în prezent, împilează România prin prestația lor, demnă de alte Tipătescu, Cațavencu ori Trahanache... Căci, din păcate a lor este România „Normală”, încremenită în proiect: *„La Caragiale rar ai să întâlnești oameni care muncesc; dacă se întâmplă ca unul să fie lovit de hărnicie, aflându-se în treabă, trebuie să apară de undeva un altul care să-l împiedice să continue. Și cum o face? Ținându-l de vorbă, bineînțeles.”* În zilele noastre, asta se cheamă talk-show: sportul predilect al falselor noastre elite. Să sperăm, deci, că profesorul Nicolaescu își va continua studiile asupra scriiturii caragialești, spre hazul și luarea-aminte a acelorora dintre contemporani care au suficientă minte să priceapă.

Tudor Păcuraru

REMEMBER ZOE DUMITRESCU BUȘULENGA

Student fiind în anul IV fără frecvență la Facultatea de S limbă și literatură română, am dat examen la cursul de Istoria Literaturii Române – Marii Clasici cu dna profesoară Bușulenga. Un dascăl nepereche. A intrat în amfiteatru împreună cu vreo 2-3 asistenți, ne-a privit preț de câteva momente și ne-a scris pe tablă subiectul care se referea la perioada vieneză a lui Eminescu reflectată în corespondența scriitorilor de la Junimea. Era o provocare pentru cei aproape 70 de studenți ai anului meu, care se așteptau la orice numai la așa ceva nu. Mi-amintesc că, după vreo 15-20, o treime din cei prezenți în sală și-au strâns catrafusele și au ieșit din examen. Eu, la venerabila vârstă de 38 de ani, eram un fel de „măgar între oi”, având în vedere că marea majoritate a colegilor mei nu depășeau 25 de ani. Citisem ceva mai mult și eram „pe subiect” cum se spune și m-am așternut pe scris. După 2 ore, ni s-au strâns lucrările, iar profesoara ne-a invitat pe toți să revenim după tot atâtea ore pentru a ni se comunica rezultatele și, mai ales, pe cei care nu trebuiau să mai intre la examenul oral (care obținuseră peste 8). Am băut o cafea pe terasa restaurantului Dunărea și la ora fixată eram înapoi în sală, unde pentru toți a început „un adevărat calvar”: au fost anunțați cei care nu reușiseră să ia nota 5, apoi pe cei cu note

de 6 și 7. Aici, doamna s-a oprit. Terminase lucrările iar eu nu eram pe nicăieri. A luat în mâini ultima lucrare răzlețită printre hârtiile sale personale și a întrebat pe deasupra ochelariilor: „Măi, cine este Nicolaescu ăsta?” În sală s-a făcut liniște, iar mie mi-a căzut fața. Eu eram „Nicolaescu ăsta”.

De pe primul rând unde stătusem și pe timpul examenului scris, m-am ridicat ușor în picioare, privind în dreapta și în stânga, cu aerul unui om care căuta să-i asigure pe cei din jur că nu comisese niciun act ostil, nicio crimă sau nici măcar o glumă proastă. Când și-a îndreptat ochii către mine și mi-a estimat vârsta, a continuat: „— Ce profesie ai dumneata, domnule?” Eram, bineînțeles, în haine civile, dar a trebuit să-i recunosc deschis și tare profesia de ofițer al armatei. „Și ce cauți dumneata la filologie, domnule?” a continuat profesoara. „— Doamnă, i-am răspuns destul de tare ca să se audă, pur și simplu, dintr-o pasiune pe care mi-a sădit-o tatăl meu și toți profesorii mei de limba română din liceul din Corabia, precum și cei din Liceul Militar „D. Cantemir” din Breaza. „— Bravos, domnule, ai luat nota 10” a spus dna Bușulenga așa ca și cum asta a fost, n-a avut ce-mi face, mai puțin sau, poate, mai mult, nu s-a putut...

Comentariile colegilor mei s-au stins târziu, după vreo oră de la plecarea profesoarei. Mai târziu, lumea era curioasă să știe „ce dracu” am scris eu în lucrare de am reușit să iau nota maximă, știindu-se că profesoara nu prea dădea astfel de note cu una, cu două. Am participat apoi la câteva cursuri ale doamnei profesor și ne-am mai întâlnit de câteva ori prin universitate și de fiecare dată mi-am dat seama că nu mă uitase.

Anii au trecut peste toți – peste mine, peste colegi și profesori.

În 1994, eram deja colonel, când am fost numit în funcția de atașat militar la Roma, pe o perioadă de 4 ani. Aici, am aflat că directorul Accademiei di Romania adică al Centrului Cultural Român din Italia, nu era altcineva decât doamna academician profesor Zoe Dumitrescu Bușulenga.

Prin natura funcției și a atribuțiilor pe care le aveam, colaboram deseori cu această instituție de cultură românească în Italia, în sensul că diferitele expoziții de carte, de fotografie etc. organizate de Ministerul Apărării, prin atașatul militar, erau găzduite de Accademia di Romania.

Așa că, după câteva zile de la sosirea la post la Ambasadă, am dat telefon la secretariatul doamnei director Bușulenga, m-am prezentat ca fiind noul atașat militar român și am solicitat să mă planifice într-o vizită de curtoazie, fără a-mi pronunța prea clar numele.

Întâlnirea a fost extrem de destinsă. Deși, era un om foarte ocupat – activitatea și prestația domniei sale în capitala Italiei fiind deosebit de apreciate de toate forurile culturale și științifice italiene și străine, întâlnirea s-a prelungit peste o oră. Și-a reamintit de mine imediat, am depănat amintiri din perioada „studentiei” mele târzii și ne-am asigurat unul pe celălalt de tot sprijinul de care eram în stare pentru ducerea la bun sfârșit a proiectelor pe care le avea fiecare.

În acea perioadă, locuia în apartamentul directorului Accademiei, împreună cu sora sa, întrucât soțul decedase cu puțin timp în urmă. Era foarte iubită de toată lumea, avea o manieră extrem de simplă și de atrăgătoare de a comunica și în toate împrejurările demonstra o inteligență și o cultură imense

pe care se străduia să și le pună în valoare în sprijinul țării sale, cu toate suferințele morale și fizice (suferise un accident și-și fracturase un picior, cauză din care a șchiopătat apoi până la sfârșitul vieții sale).

Participa cu plăcere la toate acțiunile organizate de biroul atașatului militar, începând cu cele de natură strict culturale, organizate în saloanele Academiei, și terminând cu cocteilurile și recepțiile organizate la Ambasadă, cu prilejul aniversării Zilei Armatei sau al vizitei unor demnitari din conducerea Ministerului Apărării.

Discutam multă literatură. Uneori, când discuția se prelungea mai mult, îi puneam eu capăt, știind cât are de lucru și, mai ales că, pentru a-și rezolva toate sarcinile, rămânea în birou până noaptea târziu.

Atunci, în momentele acelea, i-am dat să citească lucrarea mea de licență – „Dialog și didascalie în dramaturgia lui Caragiiale”, care i-a plăcut foarte mult: – „Colonele, îmi spunea cu vocea ei inegalabilă, fă-o carte, colonele, că-ți fac eu prezentarea”.

Proiectul a rămas proiect mulți ani. A fost obligată să plece de la Roma datorită unor jocuri politice de care i se făcuse scârbă. A plecat foarte tristă, fără să-și ia rămas bun de la nimeni, pe nesimțite. A dispărut ca o umbră, discret, așa cum și trăise în acea perioadă, în capitala Italiei, unde făcuse eforturi deosebite pentru promovarea valorilor culturii românești.

M-am reîntors în țară după terminarea mandatului, la începutul anului 1999.

Am aflat că se retrăsese la o mănăstire din Moldova și că primește foarte rar pe câte cineva din afară.

În anul 2003, am călătorit prin Moldova, împreună cu familia, și mi-am propus să o reîntâlnesc. O măicuță care funcționa și pe post de secretară particulară, probabil, m-a informat că doamna nu primește pe nimeni. Am insistat să-i comunice numele meu și am reușit. Întâlnirea a fost scurtă. Nu mai avea aplombul și energia de altădată. Mi-a dăruit o carte cu o dedicație pe care o păstrez și acum. De-atunci, nu ne-am mai văzut.

Am fost delăsător, nu mi-a mai ars de publicarea cărții mele despre Caragiale, aceasta și spre regretul său. O fac acum, tardiv, dar așa cum îi plăcea să spună, „*mieux plus tard que jamais*”. Mi-aș fi dorit să fie în viață și să-i dau un exemplar cu o dedicație simplă și sinceră. Ar fi fost umilul meu omagiu pentru sinceritatea și tăria aprecierilor sale în ce mă privește de-alungul vremii și pentru personalitatea coplesitoare a savantului care a lăsat în urmă o operă care va face mereu cinste culturii și civilizației românești.

Am avut onoarea, fericirea și șansa să cunosc pe admirabilul om de cultură, pe admirabilul profesor și pe admirabilul om de suflet care a fost Zoe Dumitrescu Bușulenga și mărturisesc că, după fiecare discuție și întâlnire cu domnia-sa, fie în cadru restrâns, fie cu prilejul manifestărilor culturale din țară sau din Italia, eram tot mai convins că lumea noastră românească va supraviețui doar prin elitele spirituale ale neamului românesc, în rândul cărora academicianul-profesor Zoe Dumitrescu Bușulenga și-a câștigat un binemeritat loc de cinste.

.I.

DIALOG ȘI DIDASCALIE ÎN DRAMATURGIA LUI ION LUCA CARAGIALE

Motto: „*Norocul e prea puțin și lumea e prea mare*”

I. L. CARAGIALE

Idriot, arvanit sau, cine știe, poate chiar turc, cel mai vechi atestat documentar al lui Caragiale este bunicul său, venit în Țara Românească ca bucătar al lui Vodă Caragea. În orice caz, levantin cu siguranță. Pentru Ion Luca însă, el poate fi la fel de bine un Caraccioli, așa cum era fiul acestuia Mateiu, inventator de blazoane și creatorul unei proze stranii și abrupte, care n-a făcut școală tocmai pentru că nu respecta normele nici unei școli literare. Etimologia numelui este de interes cu totul exterior, de almanah literar. Dar originea est-mediteraneeană nu e indiferentă și ea fixează, predestinat, zodia sub care se naște opera – pisc intangibil al literaturii românești și universale.

Cronologic, prima etapă a scrisului lui Caragiale este aceea a jurnalisticii din perioada de tinerețe, la „Ghimpele”, „Claponul” și în diferite almanahuri și calendare. Jurnalistica mărunță, înțelegând prin aceasta tot ce a publicat în diferite perioade, are un rol bine determinat în economia marilor sale lucrări de mai

târziu. Acum își formează mâna, își perfecționează metodele de investigație, de a discerne și decanta sensurile. Astfel, va putea să ne apară mai târziu în cele două ipostaze – cea de fin cunoscător și analist al realității înconjurătoare, precum și de precis operator în domeniul livrescului.”

A doua vârstă a operei, prima de fapt, în ordinea deplinei afirmări, este aceea a comediografiei. Și acest ultim cuvânt trebuie subliniat pentru că există o adâncă deosebire între teatrul comic și cel tragic, ultimul reprezentat de drama „Năpasta”. Această distincție se impune a fi făcută pentru că avem de-a face cu două tipuri de univers – universul comic cu principiul moral după care lucrurile și situațiile sunt imuabile și cel tragic, cu morala care dictează legea consecinței fiecărei etape.

Comedia este preponderent joc; tema ei principală este iluzia căreia nu numai că-i place să glumească, dar este predestinată unui asemenea act. În drama tragică intervine legea care operează în afara voinței și care veghează ca nimic să nu scape justiției, imanente și autoritare.

Este adevărat, era o perioadă când încă se punea problema cunoașterii specificității unui popor în prag de afirmare. Identitatea literară este strâns legată de identitatea națională, Mitică este un român din Regat, ceea ce pentru un scriitor lucid cum era Ion Luca însemna un personaj care nu era nevoie să fie reinventat de un maestru al scrisului. Acesta există și se manifestă exact în dimensiunile în care putea să atragă atenția asupra specificității sale.

Cariera literară a lui Caragiale se anunța de la început dificilă: când lumea era parcă alcătuită să-și plece urechea și inima

la dramă și tragedie, Caragiale înfăptuiește o opțiune caracteristică nu numai jucătorului care riscă orbește totul pe o carte, ar fi prea puțin, ci mai ales, jucătorului genial, care a intuit mișcarea și a calculat rapid probabilitățile.

Și Caragiale a calculat rapid și corect: a câștigat posteritatea și, deci, nemurirea prin artă.

*„Molière avait alors trente-cinqans, c'est l'âge où Corneille fit le Cid, il est bien difficile de réussir avant cet âge dans le genre dramatique, qui exige la connaissance du monde et du coeur humain”.*¹

... Și totuși, marele nostru Caragiale avea să infirme spusele lui Voltaire și la mai puțin de 27 de ani să ofere prima capodoperă dramaturgică „O noapte furtunoasă”, urmată la intervale relativ scurte de celelalte trei mari comedii: „Conu Leonida față cu Reacțiunea”, „O scrisoare pierdută” și „D-ale carnavalului”. În perioada 1879-1885, deci înainte de a fi împlinit 34 ani, prag-condiție și regulă prescrise de Voltaire în afirmarea talentului dramaturgic, Caragiale realiza comedii care au rămas până astăzi cele mai importante din întreaga literatură română, când în proză și poezie se produceau schimbări radicale.

Caragiale a scris comedii și, pentru aceasta, n-a fost iertat niciodată. S-a impus greu, dar sigur. Violența cu care a fost criticat a venit să demonstreze o dată în plus că de fătărnicie lumea n-a dus și nici nu o să ducă lipsă niciodată.

1. Voltaire „*Vie de Molière avec des jugements sur ses ouvrages*”, Pêrault Fils, Paris, 1739, pp.13-14.